

نگاهی بر وضعیت اسکان غیر رسمی شهر قم

نویسنده:
زهرا غلامی

سرشناسه: غلامی، زهرا، ۱۳۵۶-

عنوان و نام پدیدآور: نگاهی بر وضعیت غیر رسمی شهر قم/ زهرا غلامی

مشخصات نشر: تهران: انتشارات حانون، ۱۳۹۵.

وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر

مشخصات ظاهری: ۱۴۰ ص

موضوع: حومه نشینی و حاشیه نشینی--ایران--قم--جنبه های اجتماعی--نمونه پژوهی

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۵۱-۵۸-۱

رده بندی کنگره: HN ۶۷۰/۲/۱۱

رده بندی دیوید: ۳۰۷/۷۶۰۹۵۵/۲۶۵

شماره کتابشناسی ملی: ۴۸۹۱۱

نگاهی بر وضعیت اسکان غیر رسمی شهر قم

ناشر: انتشارات حانون

مؤلف: زهرا غلامی

چاپ متن: چاپ برگ

صحافی: برگ

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: ۱۳۹۵

تیراژ: ۱۰۰۰

فهرست مطالب

۹		فهرست مطالب
۱۳		مقدمه
		فصل اول
		کلیات
۱۹		طرح مسئله
۲۰		اهداف
۲۰		ضرورت
۲۰		سئوالات موضوع
۲۱		موضوعات مورد بحث
۲۱		پیشینه موضوع
		فصل دوم
		تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات
۲۵		تعاریف، مفاهیم و اصطلاحات
۲۵		مفهوم حاشیه نشینی
۲۹		آسکان های غیررسمی
۳۰		توانمندسازی
۳۲		ساماندهی
۳۳		دیدگاه ها و نظریه های جامعه شناسی درباره حاشیه نشینی
۳۴		ویژگی ها، خصوصیات و شرایط زیست حاشیه نشینان
۳۵		پراکندگی جغرافیایی مکان های حاشیه نشین
۳۵		چگونگی مسکن حاشیه نشینان
۳۶		ساختار جمعیتی مناطق حاشیه نشین
۳۶		وضعیت بهداشت و خدمات رفاهی حاشیه نشینان
۳۶		کیفیت آموزش و فرهنگ در جوامع حاشیه نشین
۳۷		نحوه اشتغال و درآمد ساکنین مکان های حاشیه نشین

۳۸		علل حاشیه نشینی
۳۹		تاریخچه و روند حاشیه نشینی در جهان
۴۱		حاشیه نشینی در ایران

فصل سوم

ویژگی های جغرافیایی شهر

۴۹		ویژگی های جغرافیایی شهر
۵۰		ویژگی های زمین شناختی و ژئومورفولوژیکی
۵۰		ویژگی های طبیعی
۵۱		اقلیم آب و هوا
۵۲		منابع آب (هیدرولوژی)
۵۳		پوشش گیاهی حیات خاوری
۵۳		ویژگی های انسانی
۵۴		جمعیت و ویژگی های جمعیتی شهر
۵۵		مطالعات جمعیتی و اجتماعی
۵۸		تقسیمات سیاسی اداری
۵۹		مطالعات اقتصادی
۶۱		نقش های تاثیر گذار در اقتصاد شهری قم
۶۴		مطالعات کالبدی
۶۴		نحوه استفاده از اراضی در شهر قم
۶۶		علل پیدایش، شناخت تاریخچه، چگونگی توسعه شهر و رشد آن
۷۲		محله بندی و روند تحولات آن
۷۴		طرح های مصوب در قم
۷۴		شهرقم: (آینده شهرقم)
۷۸		تدوین برنامه ها و اقدامات عمرانی کوتاه مدت و بلند مدت در سطح شهر و حریم آن
۷۸		وضعیت محدوده و حریم شهر

فصل چهارم

بررسی گستره فقر شهری و شناسایی سکونتگاههای غیر رسمی

۸۳		بررسی گستره فقر شهری و شناسایی سکونتگاههای غیررسمی
۸۳		وضع موجود فقر شهری در قم
۸۴		شاخص های شناسایی محلات فقیر و محروم شهرقم
۸۶		معرفی محلات غیررسمی شهرقم (برداشت میدانی)
۸۸		شناسایی محلات محروم براساس شاخص های مسکن

۹۲.....	شناسایی محلات محروم با شاخص های کالبدی و زیر ساخت ها.....
۹۲.....	وضعیت تاسیسات و تجهیزات شهری در شهرقم.....
۹۶.....	شاخص های کالبدی موثر در تعیین بافت های حاشیه ای.....
۱۰۲.....	شناسایی محلات محروم با شاخص های ساکنان و مراکز اقتصادی.....
۱۰۶.....	گونه شناسی سکونتگاههای غیررسمی شهرقم.....
۱۰۶.....	گونه شناسی محلات غیررسمی از نظر مسکن:.....
۱۰۷.....	گونه شناسی محلات غیررسمی براساس ویژگی های کالبدی.....
۱۰۷.....	مشخصات و ویژگی های کلان لکه های شناسایی شده.....
۱۰۸.....	بررسی محدوده های انتخابی در طرح جامع ملاک عمل.....
۱۱۳.....	بررسی محدوده های اسکان غیررسمی (سطح میانی).....
۱۱۳.....	بررسی همجاری های ناسازگار.....
۱۱۴.....	گونه شناسی براساس ویژگی های ساکنان (ویژگی های فرهنگی).....
۱۱۶.....	محلات غیررسمی دارای اولویت در قم.....
۱۱۶.....	اولویت بندی سکونتگاههای غیررسمی از دیدگاه ویژگی های ساکنان.....
۱۱۶.....	اولویت بندی سکونتگاههای غیررسمی از دیدگاه مسائل مسکن و شهری.....
۱۱۹.....	خصلت های بارز کالبدی.....
۱۲۰.....	اشتغال در بخش های اقتصادی.....
۱۲۱.....	تاریخچه ایجاد و توسعه سکونتگاههای غیررسمی در شهر قم.....
	فصل پنجم
	نتیجه گیری و ارائه راهکار
۱۲۷.....	نتیجه گیری و ارائه راهکار.....
۱۲۷.....	نتیجه بحث حاشیه نشینی و ویژگی های آن در قم.....
۱۲۹.....	موضوعات مورد بحث و پاسخ ها.....
۱۳۴.....	ارائه راهکارها.....
۱۳۷.....	فهرست منابع.....

مقدمه

در دوران ناصر بویژه پس از جنگ جهانی دوم با گسترش شهرگرایی، روستاها نیز دگرگونی‌های پیاپی یافته‌ای توسط یافته است. روند این دگرگونی‌ها بیش از هر چیز با فرایند گسترش شهرگرایی و رشد بی‌سابقه شهرها از یکسو و کاهش اهمیت سکونتگاههای روستایی از سوی دیگر همگام بوده است. کاهش جمعیت روستایی، رهاشدن بسیاری از زمین‌های زراعی، استفاده غیر زراعی از زمین‌های بارور، پایین آمدن سطح زندگی روستائیان و ارائه نامناسب خدمات عمومی و رفاهی در سکونتگاههای روستاها، به مراکز شهری، افزایش نابرابری‌های شهر و روستا، اختلافات طبقاتی و بطور کلی معضلات ناشی از متعده و پیچیده‌ای که کشورهای مختلف بویژه کشورهای غیرصنعتی با آن دست به‌گریبان هستند پیامدهای این دگرگونی‌ها بوده است. بر این اساس می‌توان ادعا کرد بسیاری از مسائل شهرها در بیشتر کشورها و مناطق مستقیماً ریشه در نارسائی‌ها و نابرابری‌های روستائی دارد.

بطور کلی روند دگرگونی در نقاط روستائی کشورهای صنعتی و کشورهای غیر صنعتی با یکدیگر تفاوت‌های کیفی دارد. در کشورهای صنعتی بیش از هر چیز توسعه صنعتی بر پایه دگرگونی ساختار و توسعه تولیدات کشاورزی امکان پذیر شده است. در کشورهای صنعتی بطور کلی مسائل شهری و روستائی چنان با یکدیگر پیوند دارد که بسیاری می‌توانند به دلیل عدم تفاوت فاحش میان شهر و روستا از لحاظ برخورداری از خدمات اجتماعی و رفاه عمومی ضرورتی ندارد مسائل روستائی جدا از مسائل شهری طرح و بررسی شود، اما در بسیاری از کشورهایی که هنوز ساختار زراعی دارند تقابل روشهای نو و سنتی و گسترش ناهماهنگ بعضی صنایع و عدم پیوند و هماهنگی این روشها و روندها با فعالیت‌های کشاورزی و بویژه زندگی و تولید روستائی، باعث دگرگونی و از هم گسیختگی امور اجتماعی - اقتصادی در روستاها و نهایتاً در کل جامعه

شده است.

روستاهای تخلیه شده و خالی از سکنه و جمعیت روستای سرگردان در شهرها از نشانه های این دگرگونی است، با وجود این برخی کشورهای جنوب، شهر گرایی و افزایش شهری را با پیشرفت های اجتماعی هماهنگ می دانند. این در حالی است که جمعیت فقیر و آموزش نیافته، روستائی در اینگونه کشورها برای برخورداری از خدمات و تسهیلات بیشتر و امکانات شغلی متنوع تر، توده وار به شهرها و شهرک ها هجوم می آورند و از آنجا که واحدهای شهری توان پذیرش این مهاجران ناخوانده را ندارد، در حلبی آبادها و اطراف شهرها به ویژه شهرهای بزرگ، به صورت حاشیه ای سکونت می کنند. این نارسائی ها بکارگیری مکانیسم های در خوری را ضروری می سازد که برده ریزی روستایی منسجم ترین شکل آنها بشمار می رود و امروزه نیاز به چنین مکانیسمی برای سرچیه کننده مطالعات جغرافیای روستایی است. (سعیدی، عباس، ۱۳۸۴، ۲۷).

پدیده حاشیه نشینی به هجوم مردمی آن، در کشورهای پیشرفته جهان بوجود آمده و با صدور برنامه های اقتصادی اینگونه کشورها تحت عنوان رشد و توسعه در کشورهای جهان سوم گسترش یافت. پیامد رشد صنعتی کشورهای غربی بروز مسائل و مشکلات اجتماعی فراوانی بود که یکی از آنها حاشیه نشینی است.

مناطق صنعتی فعال بعنوان قطب های جاذب جمعیت و باخوانی نیروی کار از نقاط مختلف کشور خویش و یا دیگر کشورهای جهان پرداخته و ماراد جذب نشده این نیروها را در سکونتگاههای نامناسب و یا سرپناه هایی سرپندی شده در نقاطی به خصوص از شهر گرد هم آوردند و در این راستا حاشیه نشینی چهره زشت خویش را آشکار ساخت. توسعه کشورهای سرمایه دار اگرچه با غارت دیگر کشورهای جهان همراه بود اما قادر به چاره اندیشی برای این گروه وازده (حاشیه نشینان) نبوده و مشکل حاشیه نشینی هنوز هم به صورت مناطقی مشخص در گوشه کنار شهرهای بزرگ این کشورها دیده می شوند که محله هارلم در نیویورک، یکی از معروفترین نمونه های اینگونه مناطق است.

اجرای برنامه های نواستعماری در کشورهای جهان سوم تحت عنوان برنامه های توسعه در راستای شکست ساختار اجتماعی و اقتصادی سنتی اینگونه کشورها عمل کرده و به همراه خود پدیده شوم حاشیه نشینی را به ارمغان آورد. کشورهای جهان سوم به دلیل تحت سلطه قرار گرفتن و عدم توانایی در غارت دیگر ملل، قادر به کنترل ابعاد رو به افزایش این پدیده نبوده و

تعداد زاغه نشینان در اطراف شهرهای بزرگ مانند کلکته، پدیده عادی به نظر می رسد. حدود ۳۰ درصد افراد ساکن در شهرهای بزرگ و پایتخت های کشورهای جهان سوم بطور زاغه نشینی زندگی می کنند. (شکوهی، حسین، ۱۳۵۵، ۱۵ - ۱۶).

در ایران نیز پس از ورود و استقرار سرمایه داری وابسته، پدیده حاشیه نشینی بوجود آمد و رشد آن عمدتاً از سال ۱۳۲۰ به بعد شدت یافت و پس از بروز تغییرات عمده در سالهای ۱۳۴۱ و ۱۳۴۲ رشد حاشیه نشینی به حدی رسید که دستگاه حکومتی و پژوهشگران اجتماعی را بر آن داشت تا برای رفع آن چاره اندیشی کنند. در سال ۱۳۵۰ موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران بنا به خواست سازمان برنامه و بودجه طرح گسترده ای برای مطالعات حاشیه نشینی در کشور تهیه کرد که با مطالعه شهر تهران آغاز می شود. پس از انجام مطالعه اولیه در مورد حاشیه نشینی تهران مطالعات عمیق تری پیرامون این شهر متوقف شد و بررسی حاشیه نشینان دیگر شهرهای کشور آغاز گردید. دفاتر استانی سازمان برنامه و بودجه نیز به تشویق سازمان مرکزی خود، نگاه اینگونه مطالعات پرداخته و در نتیجه گزارش وضعیت حاشیه نشینان شهر تبریز، کرمان و دیگر شهرها انتشار یافت.

تقریباً تمامی این مطالعات در حد حا، به آماری حاشیه نشینان کشور و بدست آوردن مشخصات این جامعه بوده و کمتر به تحلیل مسئله پرداخته اند. در این راستا با توجه به دیگر مطالعات انجام شده شاید بتوان گفت بررسی عمیق پدیده حاشیه نشینی فقط در پایان نامه های دانشجویان قابل مشاهده است.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران فعالیت های متعددی برای رسیدگی به این پدیده صورت گرفت که حداقل نتیجه قابل مشاهده ای که در پی داشتند، بهبود نسبی وضع بهداشتی محیط زیست برخی از حاشیه نشینان است که بعنوان فعالیتی کوتاه مدت قابل تقدیر می باشد، اما متأسفانه هنوز هم برنامه ای بلند مدت و موفق طرح ریزی نشده و آب د تازه تری به خود گرفته است. این مشاهدات لزوم انجام بررسی عمیق تر و برنامه ریزی اصولی تری را برای از بین بردن این پدیده به صورت تکلیفی واجب می نمایند. (زاهد زاهدانی، سعید، ۱۳۶۹، ۲-۳).

در بخش های مختلف این تحقیق به بیان موضوعاتی مانند تعاریف حاشیه نشینی، مطالعات جغرافیایی و طبیعی، مطالعات جمعیتی، مطالعات اقتصادی - اجتماعی، مطالعات کالبدی، مطالعات تاریخی، مطالعه و بررسی موردی شهرک قائم و تجزیه و تحلیل وضع موجود و ارائه راهکارها اقدام می نمایم.